

(Medicago sativa)

Study of genetic variation in alfalfa ecotypes (*Medicago sativa*) from cold region of Iran, using morphological traits

محمود باصفا^۱ و مجید طاهریان^۲

بررسی تنوع ژنتیکی در بین اکوتیپ‌های یونجه (*Medicago sativa*) مناطق سردسیر ایران با استفاده از صفات مورفولوژیکی.

مجله علوم زراعی ایران. جلد هشتم، شماره ۲، صفحه: ۱۲۱ تا ۱۳۸.

(/)
(/) (/)
(/) (/) () (/)
(WARD)
()
()

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۲/۱۳

۱- عضو هیات علمی ایستگاه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی نیشابور (مکاتبه کننده)

۲- پژوهنده ایستگاه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی نیشابور

این گروه‌ها بر اساس سرعت رشد مجدد در بهار، سرعت رشد مجدد پس از هر چین برداری، زودرسی و پایداری تفکیک شدند. درویشی زیدآبادی (۱۳۷۷)، به منظور بررسی تنوع ژنتیکی موجود بین منابع ژرم پلاسما یونجه (*M. Sativa*)، تعداد ۲۵ رقم یونجه را مورد مطالعه قرار داد. انجام تجزیه خوشه‌ای ارقام مورد بررسی را به شش گروه تقسیم کرد. رقم بمی و رقم ۲۴۲۱ هر کدام به تنهایی در یک گروه جداگانه و بقیه ارقام در گروه‌های مختلف دیگر قرار گرفتند. متأسفانه علیرغم اهمیت اقتصادی زیاد گیاهان علوفه‌ای و وجود تنوع ژنتیکی قابل توجه برای اکثر صفات مهم زراعی در منابع ژنتیکی گیاهان علوفه‌ای بانک ژن گیاهی ملی ایران، بهره‌برداری کافی از این ژرم پلاسما ارزشمند انجام نگرفته است و اصلاح گیاهان علوفه‌ای کشور هنوز در مراحل ابتدایی قرار دارد. این تحقیق به منظور ارزیابی و تعیین تنوع ژنتیکی موجود در اکوتیپ‌های یونجه مناطق سردسیر ایران از نظر خصوصیات مورفولوژیک و کمی انجام شد. یافتن نحوه ارتباط صفات مختلف با یکدیگر و قرابت ژنتیکی آن‌ها از طریق تجزیه خوشه‌ای از اهداف دیگر این تحقیق بود تا به‌نژادگران از نتایج آن‌ها برای انجام تلاقی‌های هدفمند در مراحل بعدی به منظور تولید ارقام برتر استفاده کنند.

این آزمایش با تعداد ۲۱ اکوتیپ غالب و شناخته شده از مناطق سردسیری کشور (جدول ۱)، در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با ۳ تکرار در ایستگاه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی نیشابور طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۷ انجام شد. هر اکوتیپ در ۴ خط ۱۰ متری با فاصله خطوط ۵۰ سانتیمتر کشت گردید. کرت‌های آزمایشی با یک خط نکاشت از همدیگر جدا شدند. میزان بذر مصرفی بر مبنای ۲۵ کیلوگرم در هکتار محاسبه شد و در هر خط ۱۲/۵ گرم و مجموعاً در هر کرت آزمایشی ۵۰ گرم بذر مصرف گردید. صفات

متداول بودن کشت و کار ارقام اکوتیپ‌های یونجه (*Medicago sativa*) در کشور و همچنین توانایی خوب این گیاه در سازگاری با شرایط جدید، موجب افزایش تنوع و مشکل‌تر شدن شناسایی این توده‌ها شده است. بیشتر اطلاعات موجود عموماً در زمینه مقایسه خصوصیات کمی و کیفی ارقام است (بحرانی و همکاران، ۱۳۷۷؛ سبحانی و مجیدی، ۱۳۷۴؛ زمانیان و همکاران، ۱۳۷۹؛ یزدی صمدی، ۱۳۷۳). این اطلاعات برای شناسایی و طبقه‌بندی توده‌های بومی کافی نبوده و ایجاب می‌کند بررسی‌های دقیقتر، جامع‌تر و منسجم‌تری برای شناسایی و طبقه‌بندی توده‌های محلی کشور انجام گیرد.

تنوع مبنای همه‌گرنش‌ها در اصلاح نباتات است. انتخاب ژنتیکی نیز نیازمند تنوع است و با بالا رفتن تنوع ژنتیکی در یک جامعه دامنه انتخاب وسیع‌تر می‌شود (عبدمیشانی و شاه‌نجات بوشهری، ۱۳۷۷). از طرف دیگر تعیین مشخصات و گروه‌بندی ژرم پلاسما به به‌نژادگران امکان می‌دهد تا در نمونه‌گیری از جمعیت‌ها، از دوباره کاری خودداری کنند (Sharma and Hore, 1993). هتروزیس یا برتری دورگ‌ها بر میانگین والدین، به فاصله ژنتیکی بین والدین بستگی دارد. برای بررسی فاصله ژنتیکی بین والدین، ارقام و واریته‌ها می‌بایست دسته‌بندی شوند. روش‌های تجزیه خوشه‌ای، عمل طبقه‌بندی را با استفاده از فرمول‌های ریاضی انجام می‌دهند (مقدم و همکاران، ۱۳۷۳؛ فرشادفر، ۱۳۷۷). اسمیت و همکاران (Smith et al., 1996) از روش‌های تجزیه خوشه‌ای و تجزیه به مولفه‌های اصلی در یونجه‌های کشورهای عمان و یمن استفاده کردند و اظهار داشتند که تنوع ژنتیکی و تنوع جغرافیایی با هم مطابقت دارند. فوم بلیدا (Fombellida, 1998) ۵۶ نمونه از تیپ‌های مهم یونجه مناطق شمال اسپانیا را با استفاده از صفات مورفولوژیک و زراعی از طریق تجزیه خوشه‌ای به ۴ گروه تقسیم کرد.

جدول ۱- نام و محل جمع آوری ۲۱ اکوتیپ یونجه

Table 1. Name and collection sites of 21 alfalfa ecotypes

ردیف Row	اکوتیپ نام Ecotype name	نام اکوتیپ Collection site	محل جمع آوری Collection site
1	Siyah-rood	سیه رود West Azarbayjan	سیه رود - آذربایجان غربی
2	Ghara yonjeh	قره یونجه Hokmabad-Hamadan	حکم آباد - همدان
3	Ghara yonjeh	قره یونجه West Azarbayjan	سیلوانه - آذربایجان غربی
4	Hamadani	همدانی Kozareh-Hamadan	کوزره - همدان
5	Hamadani	همدانی Mohajeran -Hamadan	مهاجران - همدان
6	Simbaz	سیم باز Khoy- West Azarbayjan	خوی - آذربایجان غربی
7	Hamadani	همدانی Hamadan	گله بانی - همدان
8	Ghara yonjeh	قره یونجه Arzangodi -East Azarbayjan	ارزانغودی - آذربایجان شرقی
9	Ghara yonjeh	قره یونجه Malekkandi- East Azarbayjan	ملک کندی - آذربایجان شرقی
10	Ghara yonjeh	قره یونجه Ghargolog -West Azarbayjan	قارقلوق - آذربایجان غربی
11	Ghara yonjeh	قره یونجه Tazeh-kandim- West Azabayjan	تازه کندیم آذربایجان غربی
12	Hamadani	همدانی Ghahavand- Hamadan	قهاوند - همدان
13	Ghara yonjeh	قره یونجه Ghareh aghaj - East Azarbayjan	قره آقاج - آذربایجان شرقی
14	Sedghyan	صدقیان Salmas- West Azarbayjan	صدقیان - سلماس - آذربایجان غربی
15	Ghara yonjeh	قره یونجه Ghareh ghozlo- West Azarbayjan	قره قوزلو - آذربایجان غربی
16	Hamadani	همدانی Khorvandeh-Hamadan	خورونده - همدان
17	Hamadani	همدانی Famaneain- Hamadan	فامنین - همدان
18	Chalashter	چالشر Chaharmahal-and- Bakhteyari	چهارمحال و بختیاری
19	Rahnani	رهنانی Esfahan	اصفهان
20	Ghara yonjeh	قره یونجه Sahand ava-Tabriz ,East Azarbayjan	سهند آوا - تبریز
21	Lordakan	لردکان Khanmirza- Charmahal-and- Bakhteyari	خانمیرزا - چهارمحال و بختیاری

غلاف، وزن ۱۰۰ دانه، عملکرد غلاف، عملکرد دانه، و طول گل آذین در بعد از گل دهی تفکیک می شدند. مساحت برداشت هر کرت آزمایشی پس از حذف یک متر از ابتدا و انتهای دو خط وسط برابر با ۸ مترمربع بود. آزمایش در طی چهار سال به اجراء در آمد که سال اول به عنوان سال استقرار در نظر گرفته شد. این صفات به همراه واحد اندازه گیری هر صفت و نیز علائم اختصاری آنها به شرح جدول ۲ است. در این اندازه گیری ها ابتدا ۱۰ گیاه کامل از هر اکوتیپ به طور تصادفی انتخاب شدند و کلیه صفات مورد نظر بر روی گیاهان انتخاب شده اندازه گیری و از میانگین آنها در محاسبه ها استفاده شد. آماره های حداقل، حداکثر، میانگین حسابی،

مورد بررسی به طور کلی به دو دسته صفات قبل از گل دهی کامل و بعد از گل دهی کامل شامل: روز از کاشت (روز از برداشت در چین های بعدی) تا شروع گل دهی یا مشاهده اولین گلبرگ بنفش در سه بوته مستقل، روز تا گل دهی ۱۰ درصد کرت (زمان برداشت)، ارتفاع بوته، سرعت رشد مجدد، وزن تر علوفه، وزن خشک علوفه، وزن تر ساقه، وزن خشک ساقه، وزن تر برگ، وزن خشک برگ، نسبت برگ به ساقه تر و نسبت برگ به ساقه خشک، روز از شروع گل دهی تا اولین غلاف رسیده، درصد گل های غیربنفش، تعداد گلچه در هر گل آذین، تعداد غلاف در هر گل آذین، تعداد دور چرخش غلاف، تعداد دانه در

جدول ۲- صفات اندازه گیری شده در اکوتیپ های یونجه مناطق سردسیری کشور

Table 2. Measured traits in alfalfa ecotypes from cold regions of Iran

No	صفات Traits	علامت اختصاری Abbreviations
1	Days to first flower(day)	روز تا ظهور اولین گل DFF
2	Days to 10% flowering(day)	روز تا ۱۰٪ گل دهی D10%F
3	First to 10% flowering intervals (day)	روز فاصله ظهور اولین گل تا ۱۰٪ گل دهی F10%FI
4	Plant height at 10% flowering(cm)	ارتفاع بوته در ۱۰٪ گل دهی (سانتی متر) PH
5	Re-growth rate	سرعت رشد مجدد RR
6	Fresh Forage yield (t/ha)	عملکرد علوفه تر (تن / هکتار) RY
7	Dry matter yield (t/ha)	عملکرد علوفه خشک (تن / هکتار) DY
8	Leaf dry weight (g)	وزن خشک برگ (گرم) LD
9	Leaf fresh weight (g)	وزن تر برگ (گرم) LF
10	Stem dry weight (g)	وزن خشک ساقه (گرم) SD
11	Stem fresh weight (g)	وزن تر ساقه (گرم) SF
12	Leaf: stem fresh ratio	نسبت ساقه: برگ تر L/SF
13	Leaf: stem dry ratio	نسبت ساقه: برگ خشک L/SD
14	Days to first ripe pod(day)	تعداد روز تا اولین غلاف رسیده DFVF
15	Non violet flower (%)	درصد گل های غیر بنفش NVF
16	No of floret per racemes	تعداد گلچه در گل آذین NFPR
17	No of pod per racemes	تعداد غلاف در گل آذین NPPR
18	No of curls per pod	تعداد دور چرخش غلاف NCPD
19	No of seed per pod	تعداد بذر در غلاف NSPP
20	100 seed weight (g)	وزن ۱۰۰ دانه (گرم) 100SW
21	Pod yield (kg/ha)	عملکرد غلاف (هکتار / کیلوگرم) PY
22	Grain yield (kg/ha)	عملکرد دانه (هکتار / کیلوگرم) GY
23	Racemes length	طول گل آذین RL

آماري با استفاده از نرم افزارهای JMP و EXCEL, SAS انجام شد.

میانگین صفات ثبت شده برای بیست و یک اکوتیپ یونجه مورد مطالعه در جدول شماره ۳ آورده شده است. نتایج ارائه شده در جدول ۴ نشان می دهد بیشترین ضریب تنوع فنوتیپی مربوط به صفات درصد گل های غیربنفش، عملکرد غلاف، عملکرد دانه، عملکرد علوفه تر، عملکرد علوفه خشک و دور چرخش غلاف به ترتیب به مقدار ۴۰، ۱۵، ۱۳، ۱۱، ۱۰ و ۱۰ درصد بود. این مقدار برای سایر صفات کوچکتر از ۱۰ درصد بود.

انحراف معیار و ضریب تغییرات فنوتیپی صفات محاسبه گردید. برای بررسی وجود یا عدم رابطه خطی بین متغیرهای مورد مطالعه، ضرایب همبستگی ساده صفات محاسبه گردید. تجزیه به عامل ها به منظور کاهش داده های صفات مورد بررسی حاصل از ۲۱ اکوتیپ با استفاده از ماتریس همبستگی مربوطه انجام شد. برای تعیین قرابت اکوتیپ های مورد بررسی و گروه بندی آن ها براساس کلیه صفات مورفولوژیک و کمی، تجزیه خوشه ای به روش واریانس مینیمم وارد (WARD)، انجام شد و نمودار درختی یا دندوگرام آن رسم گردید. همچنین برای تشخیص اکوتیپ های برتر در هر گروه، درصد اختلاف میانگین گروه ها برای هر صفت از میانگین کل محاسبه گردید. محاسبات

بررسی تنوع ژنتیکی در بین اکوتیپ های یونجه ...

جدول ۳: میانگین صفات ثبت شده برای ۲۱ اکوتیپ یونجه
Table 3: Means data which recorded for 21 alfalfa ecotypes

نام اکوتیپ	روز تا اولین گل	روز تا ۱۰٪ گل دهی	روز از اولین گل تا ۱۰٪ گل دهی	ارتفاع بوته	سرعت رشد مجدد	عملکرد علفوفه تر	عملکرد ماده خشک	وزن تر ساقه	وزن خشک ساقه	وزن خشک برگ	وزن تر برگ	نسبت ساقه/برگ تر
Ecotype name	Days to 1 th flower (day)	Days to 10% flowering (day)	1 th to 10% flowering intervals (day)	Plant height (cm)	Re-growth rate	Fresh forage yield (t/ha)	Dry matter yield (t/ha)	Stem wet weight (g)	Stem dry weight (g)	Leaf dry weight (g)	Leaf wet weight (g)	Leaf/stem wet weight ratio
Siyah-rood	25.0	35.5	10.5	73.7	6.2	15.4	3.8	126	31.2	27.9	115.2	0.94
Ghara yonjeh	23.8	32.9	9.1	73.0	6.9	16.2	3.8	132	33.9	27.5	121.6	0.98
Ghara yonjeh	25.4	35.1	9.7	63.5	5.2	14.8	3.7	132	31.3	26.7	116.1	0.92
Hamadani	24.5	33.6	9.1	76.5	6.99	16.1	4.2	139	38.7	27.7	121.0	0.88
Hamadani	25.6	35.5	9.9	67.3	5.59	12.1	3.1	133	36.1	26.7	121.6	0.94
Simbaz	24.0	37.0	11.9	71.7	6.36	14.0	3.7	132	35.2	25.7	110.7	0.87
Hamadani	25.1	34.6	9.5	76.5	6.75	16.6	3.99	135	33.9	27.7	120	0.91
Ghara yonjeh	24.8	35.3	10.5	65.1	5.9	13.5	3.5	116	30.6	25.7	110.6	0.99
Ghara yonjeh	25.5	35.6	10.1	57.5	5.1	10.4	2.8	118	33.3	31.6	127.2	1.16
Ghara yonjeh	25.4	35.1	9.7	68.4	5.9	15.7	3.96	128	31.0	25.7	114.2	0.93
Ghara yonjeh	24.9	34.5	9.6	67.4	5.8	14.0	3.6	124	33.0	25.3	113.0	0.95
Hamadani	25.2	34.9	9.7	70.9	6.5	15.9	3.8	130	31.5	22.6	106.5	0.87
Ghara yonjeh	24.1	34.1	10.0	73.7	6.6	14.6	3.8	141	35.7	27.5	119.4	0.87
Sedghyan	24.7	34.5	9.8	71.8	6.4	16.4	4.04	144	37.5	26.9	126.2	0.90
Ghara yonjeh	25.5	36.0	10.4	69.0	5.8	15.2	4.0	129	33.4	27.3	121.9	0.97
Hamadani	25.7	34.5	8.8	68.1	6.1	15.8	4.04	111	29.8	24.8	105.4	0.99
Hamadani	25.2	35.6	10.5	74.5	6.2	13.6	3.4	137	35.9	26.96	113.0	0.87
Chalashter	22.5	32.04	9.5	71.2	6.6	16.2	1.4	128	30.8	25.5	114.6	0.95
Rahnani	22.9	31.6	8.7	70.7	6.5	14.9	3.7	130	33.2	26.8	123.0	0.99
Ghara yonjeh	22.5	30.8	8.4	72.1	7.1	15.1	3.9	146	36.2	30.9	150.4	1.10
Lordakan	23.8	33.1	9.3	68.3	6.3	13.7	3.4	129	32.2	27.2	123.5	1.03

Table 3 (Continued): Means of recorded traits for 21 alfalfa ecotypes

نام اکتیپ Ecotype name	نسبت ساقه / برگ خشک Leaf/stem dry weight ratio	تعداد روز تا اولین گلخانه رسیده Days to 1 th ripen pod (day)	درصد گل های غیر بنفش Non- violet flower (%)	تعداد گلچه در گل آذین No of floret/ raceme	تعداد غلاف درگل آذین No of pod / raceme	تعداد دور چرخش غلاف No of pod curls	تعداد بذر در غلاف No of seed/pod	وزن ۱۰۰ دانه 100 seed weight (g)	عملکرد غلاف Pod yield (kg/ha)	عملکرد دانه Seed yield (kg/ha)	طول گل آذین Raceme length (cm)
Siyah-rood	0.9	38.3	0.64	21.9	13.4	2.6	4.5	0.2	1751	697.5	26.9
Ghara yonjeh	0.84	38.3	0.17	22.9	11.2	2.7	5.1	0.2	2097	806.7	27.0
Ghara yonjeh	0.92	38.7	0.34	26.1	12.8	2.6	4.8	0.2	1665	717.1	25.8
Hamadani	0.73	39.3	0.17	22.1	13.7	2.9	5.6	0.2	2312	885.4	30.9
Hamadani	0.76	38.7	0.5	25.5	13.9	2.2	4.5	0.2	2314	869.2	25.8
Simbaz	0.75	37.3	0.43	26.8	14.6	2.8	4.7	0.2	2025	789.2	30.1
Hamadani	0.84	40.3	0.6	23.7	12.5	2.5	4.4	0.2	2145	852.5	30.1
Ghara yonjeh	0.87	35.3	0.5	26.6	14.4	3.03	4.5	0.2	2184	833.7	25.5
Ghara yonjeh	0.97	37.3	0.77	23.4	12.6	2.8	5.2	0.2	2357	933.7	26.5
Ghara yonjeh	0.87	40.3	0.84	24.1	14.0	3.1	5.6	0.2	2287	836.7	29.1
Ghara yonjeh	0.81	36.0	0.5	27.9	13.3	2.5	4.5	0.2	1982	757.1	25.3
Hamadani	0.88	39.0	0.47	23.7	13.4	2.6	4.4	0.2	1949	751.2	24.5
Ghara yonjeh	0.82	39.0	0.84	26.9	11.8	2.5	4.5	0.2	2419	910.0	29.0
Sedghyan	0.77	40.0	0.8	24.5	14.6	3.0	5.4	0.2	2033	789.2	28.9
Ghara yonjeh	0.86	37.0	0.47	26.1	12.4	3.0	4.8	0.2	1632	696.2	26.2
Hamadani	0.86	38.7	0.47	25.8	12.9	3.5	4.9	0.2	1361	609.2	25.8
Hamadani	0.78	38.0	0.5	24.9	13.7	2.7	3.4	0.2	2147	943.7	27.2
Chalashtra	0.94	36.3	0.34	26.5	13.1	2.8	5.3	0.2	2547	1057.0	30.5
Rahnani	0.84	38.7	0.5	23.7	12.9	2.7	4.0	0.2	2528	986.2	30.5
Ghara yonjeh	0.89	39.7	0.24	26.4	13.2	2.8	4.8	0.3	1915	756.7	27.9
Lordakan	0.95	36.7	0.34	29.5	12.4	2.6	5.6	0.2	2469	956.2	28.6

جدول ۴- آماره‌های توصیفی صفات
Table 4. Descriptive statistus for different traits

No	Traits	صفات	حداقل Min	حداکثر Max	میانگین Mean	انحراف معیار Deviations	ضریب تغییرات فنوتیپی % Phenotypic variation coefficient %
1	Days to first flower(day)		19.83	25.08	24.6	1.42	6
2	Days to 10% flowering(day)		30.58	37.49	34.4	1.81	5
3	First to 10% flowering intervals (day)		8.5	10.67	9.7	0.53	5
4	Plant height at 10% flowering(cm)		57.5	76.5	70.05	4.48	6
5	Re-growth rate (plant height / 5)		5.08	7.16	6.2	0.56	9
6	Fresh yield (t/ha)		10.45	16.65	14.77	1.53	11
7	Dry matter yield (t/ha)		2.84	4.23	3.74	0.34	10
8	Leaf dry weight (g)		22.63	31.63	26.9	1.91	7
9	Leaf fresh weight (g)		105.42	150.38	118.81	9.44	8
10	Stem dry weight (g)		29.82	38.75	33.56	2.49	7
11	Stem fresh weight (g)		29.8	38.7	33.55	2.47	7
12	Leaf / stem fresh		0.87	1.16	0.95	0.072	8
13	Leaf /stem dry		0.72	0.96	0.85	0.067	8
14	Days to first ripen pod(day)		35.3	40.3	38.23	1.41	4
15	Non violet flower (%)		17	84	50.5	0.2	40
16	No of floret per racemes		21.87	29.47	25.18	1.95	8
17	No of pod per racemes		11.23	13.6	13.18	0.87	7
18	No of curls per pod		2.23	3.5	2.76	0.27	10
19	No of seed per pod		4	5.6	4.82	0.48	6
20	100 seed weight (g)		0.19	0.25	0.22	0.02	9
21	Pod yield (kg/ha)		1361.23	2547.45	2100.9	314.77	15
22	Grain yield (kg/ha)		609.17	1056.67	830.2	110.62	13
23	Racemes length(mm)		24.5	30.9	27.7	2	7

(**/۶۸/۰) داشت. همبستگی عملکرد علوفه تر با سرعت رشد مجدد (**/۶۵/۰) و طول دوره زایشی (* /۴۵/۰) مثبت و معنی دار بود. راهنما و همکاران (۱۳۸۴)، نیز همبستگی ارتفاع بوته با عملکرد را مثبت و معنی دار اعلام کردند. همبستگی ارتفاع بوته با سرعت رشد مجدد (* /۵۲/۰) مثبت و معنی دار بود. هرچه طول دوره رشد رویشی بیشتر باشد، سرعت رشد مجدد افزایش می یابد در نتیجه ارتفاع بوته زیادتر شده و باعث افزایش وزن ساقه و در نهایت عملکرد علوفه می شود.

بخش عمده ای از تنوع فنوتیپی می تواند ناشی از اثر محیط بر روی صفات و به خصوص بر روی صفات پلی ژنیک باشد. بنابراین کوچک بودن ضرایب تنوع فنوتیپی برای بسیاری از صفات حاکی از آن است که اثرات ژنتیکی برای این صفات بیشتر از اثرات محیطی است.

ضرایب همبستگی صفات اندازه گیری شده روی اکوتیپ های مورد مطالعه در جدول ۵ ارائه شده است. ارتفاع بوته بالاترین همبستگی را با عملکرد علوفه تر

رابطه نسبت برگ به ساقه (کیفیت علوفه)، با عملکرد علوفه تر ($0/48^*$) معنی دار و منفی بود که این امر بیانگر نقش مهمتر ساقه در عملکرد علوفه یونجه است. نسبت برگ به ساقه تحت تأثیر زمان برداشت قرار دارد به طوری که در نتیجه برداشت دیرتر (از نظر مرحله فنولوژیکی) ریزش برگ‌های تحتانی بوته و همچنین افزایش میزان لیگنینی شدن ساقه، موجب کاهش این نسبت در علوفه شده و از طرفی برگ‌ها با داشتن رطوبت بیشتر و ماده خشک کمتر نسبت به ساقه، تأثیر بیشتری در تغییرات عملکرد علوفه تر دارند (باصفا، ۱۳۸۲). در گزارش شیفر و همکاران (Sheaffer et al., 2000) نیز اشاره شده است که زمان برداشت اثر معنی داری بر تغییرات نسبت برگ به ساقه دارد و تأخیر در برداشت این نسبت را کاهش می‌دهد. رضوی و همکاران (۱۳۸۱) هم گزارش کردند که بین عملکرد علوفه خشک و نسبت برگ به ساقه رابطه معکوس دیده شد.

همبستگی تعداد روزاز برداشت تا ظهور اولین گلبرگ بنفش (طول دوره رویش گیاه)، با عملکرد غلاف ($-0/46^*$)، عملکرد دانه ($-0/5^*$) و طول گل آذین ($-0/57^{**}$) منفی و معنی دار بود. به نظر می‌رسد تراکم بوته بالا، همزمانی گلدهی و تداوم رشد ساقه‌های دیگر در روی بوته که موجب انتقال بیشتر مواد فتوسنتزی به اندام‌های جوانتر می‌گردد، و همچنین دمای زیاد محیط در طول دوره تلقیح از عوامل مؤثر در ریزش گل و کاهش عملکرد غلاف و دانه باشند. رابطه تعداد روز از گل‌دهی تا اولین غلاف رسیده (طول دوره زایشی) با تعداد گلچه‌های هر گل آذین ($-0/51^*$) منفی و با طول گل آذین ($0/29$) مثبت بود. دمای کمتر محیط باعث افزایش طول دوره زایشی شده و در نتیجه طول گل آذین افزایش ولی تراکم گلچه‌ها در گل آذین کاهش می‌یابد. یغموری (۱۳۸۱) رابطه طول دوره زایشی با طول گل آذین و با تعداد گلچه‌های هر گل آذین را مثبت اعلام کرد، که در مورد اولی با نتایج این تحقیق

مطابقت دارد ولی در مورد دوم مغایر با نتایج بررسی حاضر است که ممکن است در نتیجه کاهش درصد تلقیح و ریزش گلچه‌ها در نتیجه تراکم بوته زیاد باشد.

تجزیه عاملی با دوران وریمارکس انجام شد و ۶ عامل استخراج گردید. واریانس هر کدام از عوامل شش گانه، درصد واریانس هر عامل نسبت به واریانس کل و واریانس نسبی - تجمعی به شرح جدول ۶ است. عوامل شش گانه استخراجی بر روی هم $80/45$ درصد از واریانس موجود بین کل داده‌ها را توجیه کردند. عامل اول $20/13$ درصد از واریانس کل را توجیه کرد و با توجه به متغیرهایی که از آن تأثیر می‌پذیرفتند (تعداد روز تا ظهور اولین گلبرگ بنفش، تعداد روز تا ۱۰ درصد گل‌دهی و تعداد روز از ظهور اولین گل بنفش تا ۱۰ درصد گل‌دهی)، با عنوان عامل طول دوره رشد رویشی شناخته شد. عامل دوم $16/64$ درصد از واریانس کل را توجیه کرد و با توجه به متغیرهایی که از آن تأثیر می‌گرفتند (ارتفاع گیاه، وزن خشک ساقه و وزن تر ساقه)، با عنوان عامل تولید علوفه شناخته شد. عامل سوم $14/26$ درصد از واریانس کل را توجیه کرد و با توجه به متغیرهایی که از آن اثر می‌پذیرفتند (عملکرد غلاف، عملکرد دانه و طول گل آذین)، با عنوان عامل تولید دانه شناخته شد. ضرایب همبستگی نیز نشان داد که بین صفت طول گل آذین با صفات عملکرد غلاف و عملکرد دانه همبستگی مثبت و معنی داری وجود دارد (جدول ۵). عامل چهارم 13 درصد از واریانس کل را توجیه نمود و با توجه به متغیرهایی که از آن تأثیر می‌گرفتند (وزن تر برگ، وزن خشک برگ و نسبت برگ به ساقه) به عنوان عامل کیفیت علوفه شناخته شد. همان طور که ضرایب همبستگی نشان می‌دهند، همبستگی بین صفت نسبت برگ به ساقه با عملکرد علوفه تر معنی دار و منفی است پس می‌توان گفت که موثرترین جزء بر روی کمیت علوفه ارتفاع بوته و وزن ساقه است در حالیکه هر چه نسبت برگ به ساقه بیشتر

بررسی تنوع ژنتیکی در بین اکوتیپ های یونجه ...

جدول ۵- ضرایب همبستگی برای صفات مختلف
Table 5. Coefficient of correlation for different traits

Traits	DF	D10% F1	F10% F1	pH	RR	FY	DY	LD	LF	SD	SF	L/SF
DF	1											
D10% F1	0.80**	1										
F10% F1	0.34	0.863**	1									
PH	-0.33	-0.25	-0.10	1								
RR	-0.65**	-0.60**	-0.37	0.85**	1							
FY	-0.24	-0.34	-0.35	0.69**	0.65**	1						
DY	0.32	0.17	-0.09	0.31	0.19	0.33	1					
LD	-0.38	-0.30	-0.11	0.59**	0.53*	0.30	0.22	1				
LF	-0.16	-0.08	0.02	0.44*	0.38	-0.04	0.26	0.78**	1			
SD	-0.47*	-0.55**	-0.42	0.03	0.27	-0.10	0.06	0.57**	0.51*	1		
SF	-0.19	-0.22	-0.15	-0.13	-0.01	-0.36	-0.01	0.28	0.41	0.80**	1	
L/SF	-0.19	-0.34	-0.36	-0.60**	-0.24	-0.46*	-0.24	-0.34	-0.22	0.56**	0.63**	1
L/SD	-0.12	-0.23	-0.22	-0.52*	-0.29	-0.15	-0.41	-0.42	-0.70**	0.12	0.21	0.63**
DF	0.10	-0.15	-0.36	0.42	0.34	0.45*	0.52*	0.55**	0.36	0.29	0.14	-0.25
NVF	0.41	0.42	0.33	-0.20	-0.37	-0.20	0.07	-0.09	-0.07	-0.15	0.03	-0.08
NFPR	-0.20	-0.05	0.10	-0.27	-0.17	-0.26	-0.24	-0.08	-0.16	0.01	-0.17	0.11
NPPR	0.16	0.36	0.41	-0.02	-0.13	-0.09	0.02	0.03	0.15	-0.19	-0.29	-0.29
NCPP	0.10	0.02	-0.10	-0.12	0.02	0.28	0.20	-0.38	-0.26	-0.16	-0.11	0.17
NSPP	-0.10	-0.18	-0.23	-0.18	0.04	0.18	-0.06	-0.02	-0.02	0.20	0.14	0.25
100SW	-0.15	-0.30	-0.34	0.14	0.28	0.33	-0.11	-0.24	-0.43*	-0.12	-0.30	0.08
PY	-0.46*	-0.34	-0.06	0.06	0.20	-0.25	-0.48*	0.24	0.25	0.18	0.16	0.05
GY	-0.48*	-0.35	-0.06	0.06	0.16	-0.26	-0.62**	0.20	0.20	0.15	0.19	0.06
RL	-0.57**	-0.37	-0.09	0.52*	0.56**	0.34	-0.09	0.45*	0.38	0.24	0.20	-0.19

ادامه

Table 5. Continued

Traits	L/SD	DF	NVF	NFPR	NPPR	NCPP	NSPP	100SW	PY	GY	RL
L/SD	1										
DF	-0.27	1									
NVF	0.03	0.22	1								
NFPR	0.16	-0.51*	-0.10	1							
NPPR	-0.41	-0.01	0.18	-0.004	1						
NCPP	0.08	0.005	0.03	-0.05	0.20	1					
NSPP	0.24	0.07	-0.08	0.04	-0.03	0.35	1				
100SW	0.26	-0.08	-0.35	0.12	-0.15	-0.003	-0.20	1			
PY	-0.01	-0.09	0.11	0.03	-0.02	-0.38	0.12	-0.31	1		
GY	0.07	-0.17	0.03	0.06	-0.07	-0.33	0.02	-0.29	0.94**	1	
RL	-0.23	0.29	-0.01	-0.12	0.05	0.04	0.27	-0.29	0.56**	0.56**	1

*, **: Significant at 5% and 1% probability levels, respectively.

* و **: به ترتیب معنی دار در سطح احتمال ۵ و ۱ درصد

Abbreviations: DFF(Days to first flower) , D10%F (Days to 10% flowering) , F10%FI(First to 10% flowering intervals), PH(Plant height at 10% flowering ,cm) RR(Re-growth rate) , FFY (Fresh Forage yield , t/ha) , DY(Dry matter yield ,t /ha) , LD(Leaf dry weight ,g) , LF(Leaf fresh weight,g) , SD(Stem dry weight,g) , SF(Stem fresh weight,g) , L/SF(Leaf/Stem fresh) , L/SD(Leaf/Stem dry) , DFRP(Days to first ripe pod,day) , NVF(Non violet flower) , NFPR (No of floret per racemes) , NPPR(No of pod per racemes) , NCPP(No of curls per pod) , NSPP(No of seed per pod) , 100SW(100 seed weight,g) , PY(Pod yield,kg/ha) , GY(Grain yield, kg/ha) , RL(Racemes length,cm).

بررسی تنوع ژنتیکی در بین اکوتیپ های یونجه ...

جدول ۶- نتایج تجزیه عاملی (دوران وریمارکس)

Table 6. The results of factor analysis (Rotated Varimax)

Variances	واریانس ها	عامل ۱ Factor 1	عامل ۲ Factor 2	عامل ۳ Factor 3	عامل ۴ Factor 4	عامل ۵ Factor 5	عامل ۶ Factor 6
Eigen value	مقدار ویژه	4.831	3.993	3.422	3.119	2.217	1.724
Proportional Var.	واریانس نسبی	0.2013	0.1664	0.1426	0.13	0.0924	0.0718
Cumulative pro. var.	واریانس نسبی تجمعی	0.2013	0.3677	0.5103	0.6403	0.7327	0.8045
Affected traits	صفات اثرپذیر	Days to 10% flowering Days to first violent petal First to 10% flowering intervals	plant height stem dry weight stem wet weight	Pod yield grain yield racemes length	Leaf wet weight Leaf dry weight Leaf/stem	Days to 1 th ripe pod	No of curls/ pod No of seed / pod

جدول ۷- میانگین و درصد انحراف از میانگین کل برای صفات مختلف در اکوتیپ های یونجه در گروه های حاصل از تجزیه خوشه ای

Table 7. Mean and deviation (%) from total mean for different traits of alfalfa ecotypes based on cluster groups

گروه Cluster	شماره اکوتیپ Ecotype No.	روز تا اولین گل Days to 1st flower (day)	روز تا ۱۰٪ گل دهی Days to 10% flowering (day)	روز از اولین گل تا ۱۰٪ گل دهی 1st to 10% flowering intervals (day)	ارتفاع بوته Plant height (cm)	سرعت رشد مجدد Re-growth rate	عملکرد علوفه تر Fresh Forage yield (t/ha)	عملکرد علوفه خشک Dry matter yield (t/ha)	وزن خشک ساقه Stem dry weight (g)	وزن خشک برگ Leaf dry weight (g)	وزن تر برگ Leaf fresh weight (g)	نسبت ساقه/ برگ تر Fresh Leaf/ stem
1	1,3,5,6,8,11,	25.13 ^a	35.39	10.11	69.12	5.96	14.43	3.66	32.8	25.97	113.4	0.93
	12,15,16,17	+2.15 ^b	+2.88	+4.12	-1.32	-3.79	-2.29	-2.14	-2.26	-3.46	-4.55	-2.1
2	2,4,7,10,	24.13	33.73	9.46	72.93	6.59	15.7	3.9	35	27.59	124.47	0.94
	13,14,19,20	-1.91	-1.95	-2.47	+4.11	+6.29	+6.3	+4.28	+4.29	+2.57	+4.76	-1.05
3	9	25.5	+35.6	10.15	57.5	5.1	10.4	2.8	33.3	31.6	127.2	1.16
		+3.66	3.49	+4.64	-17.92	-17.74	-29.59	-20.01	-1.37	+17.47	+7.06	+22.11
4	18,21	23.15	32.57	9.4	69.75	6.45	14.95	2.4	31.45	26.35	119.05	0.99
		-5.89	-2.75	-3.09	-0.43	+4.03	+1.22	-35.83	-6.14	-2.04	+0.2	+4.21
میانگین کل Total Mean		24.6	34.4	9.7	70.05	6.2	14.77	3.74	33.56	26.9	118.81	0.95

Table 7. Continued

ادامه جدول ۷

نسبت ساقه / برگ خشک Dry Leaf/ stem	تعدادروز تا اولین گل رسیدن Days to 1st ripen pod (day)	درصد گل های غیر بنفش Non- violent flower(%)	تعداد گلچه در گل آذین No of floret/ racemes	تعداد غلاف در گل آذین No of pod / racemes	دور چرخش غلاف No of curls/ pod	تعداد بذر در غلاف No of seed/pod	وزن ۱۰۰ دانه 100 seed weight (g)	عملکرد غلاف Pod yield (kg/ha)	عملکرد دانه Seed yield (kg/ha)	طول گل آذین Racemes Length (cm)
0.84 a	37.7	0.48	25.53	13.48	2.75	4.5	0.227	1900.9	766.41	26.31
-1.18 b	-1.41	-4	+1.39	+2.28	-0.36	-6.64	+3.18	-9.52	-7.68	-5.02
0.82	39.45	0.52	24.29	12.98	2.72	4.93	0.221	2216.98	852.93	29.18
-3.53	+3.16	+4	-3.68	-1.52	-1.45	+2.28	+0.45	+5.53	+2.74	+5.34
0.97	37.3	0.77	23.4	12.6	2.8	5.2	0.204	2357.05	933.7	26.5
+14.12	-2.46	+54	-7.07	-4.4	+1.45	+7.88	-7.27	+12.19	+12.47	-4.33
0.95	36.5	0.34	28	12.75	2.7	5.45	0.227	2508.2	1006.45	29.55
+11.76	-4.55	-32	+11.2	-3.26	-2.17	+13.07	+3.18	+19.39	+21.23	+6.68
0.85	38.24	0.5	25.18	13.18	2.76	4.82	0.22	2100.9	830.2	27.7

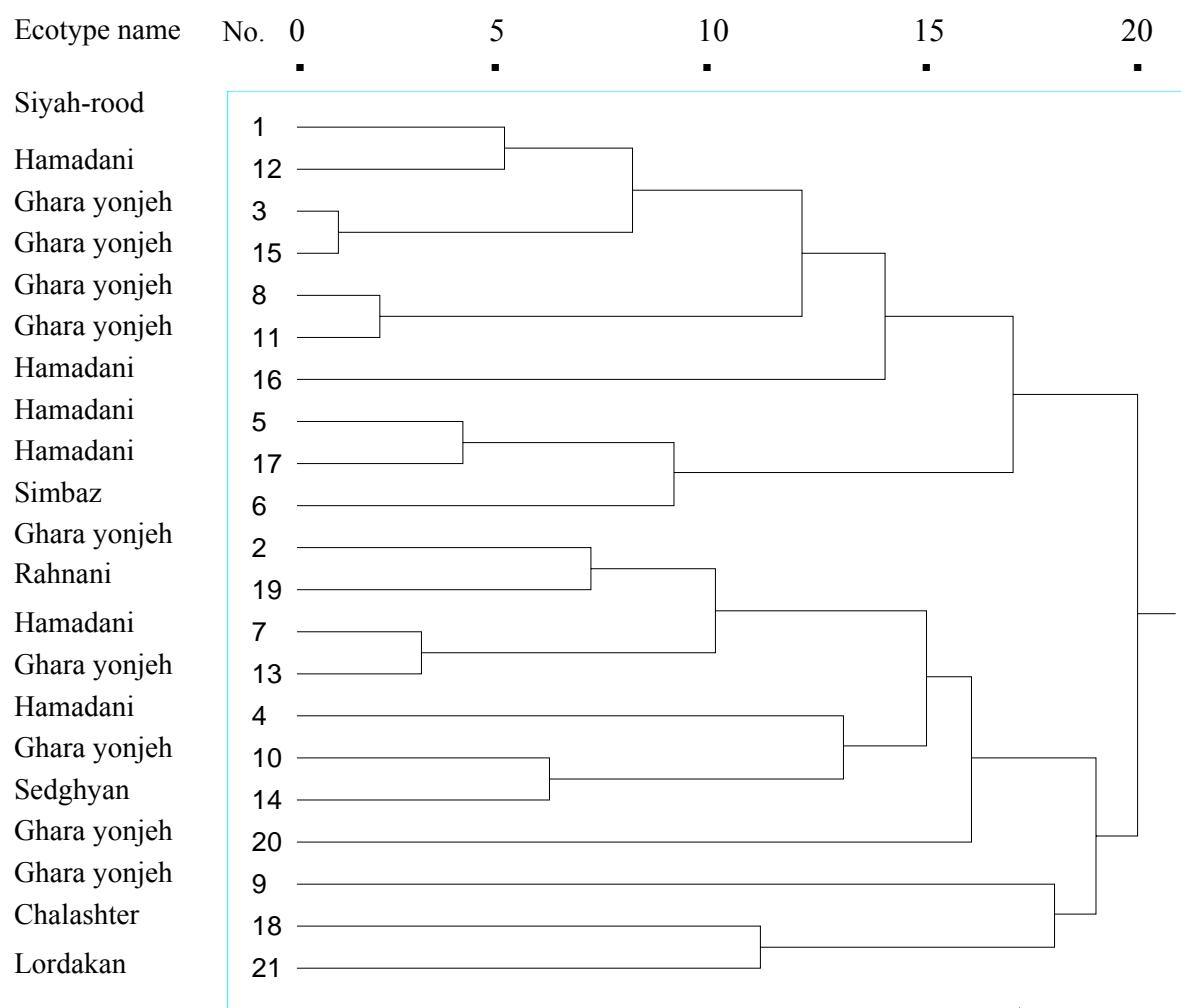
a = Mean

b = Deviation (%) from total mean

ژنوتیپ‌ها در ۴ گروه با خصوصیات درون گروهی مشابه و بین گروهی غیر مشابه می‌گردد (شکل ۱). برای نشان دادن ارزش هر یک از این گروه‌ها از لحاظ صفات اندازه‌گیری شده، درصد انحراف میانگین گروه‌ها از میانگین کل برای هر صفت محاسبه شد که در جدول ۷ آورده شده است. این انحرافات تا حدودی می‌تواند نشان‌دهنده وجود تنوع در بین اکوتیپ‌های یونجه باشد. از آنجایی که اکوتیپ‌های موجود در هر یک گروه‌ها دارای قرابت ژنتیکی بیشتری نسبت به اکوتیپ‌های موجود در گروه‌های متفاوت هستند، بنابراین در صورت نیاز به دورگ‌گیری می‌توان با توجه به اکوتیپ‌های موجود در گروه‌های مختلف و ارزش میانگین صفات برای هر گروه، برای بهره‌وری بیشتر از پدیده‌هایی همچون هتروزیس و تفکیک متجاوز استفاده کرد. گروه اول شامل ۱۰ اکوتیپ بود که از لحاظ صفات تعداد روز تا اولین گل‌بنفش، تعداد روز تا ۱۰ درصد گل‌دهی، تعداد گلچه، تعداد غلاف و وزن ۱۰۰ دانه بالاتر از میانگین کل بوده و از نظر سایر صفات پایین‌تر از میانگین کل بودند. میانگین صفات تعداد غلاف و وزن ۱۰۰ دانه در این گروه بالاتر از میانگین این صفات در سایر گروه‌ها بود. بنابراین برای افزایش این دو صفت می‌توان از این گروه استفاده کرد. گروه دوم شامل هشت اکوتیپ بود که از لحاظ صفات ارتفاع بوته، وزن خشک ساقه و برگ، سرعت رشد مجدد، عملکرد علوفه تر و خشک، طول دوره زایشی، تعداد بذور وزن ۱۰۰ دانه، عملکرد دانه و غلاف و طول گل‌آذین بالاتر از میانگین کل و از نظر سایر صفات کمتر از میانگین کل بودند. میانگین اکوتیپ‌های این گروه برای صفات ارتفاع بوته، سرعت رشد مجدد، عملکرد علوفه تر و خشک، وزن خشک ساقه و طول دوره زایشی بالاتر از میانگین سایر گروه‌ها بود. با توجه به این نتایج برای افزایش عملکرد علوفه تر و خشک، سرعت رشد مجدد و وزن خشک ساقه می‌توان از اکوتیپ‌های این گروه در دورگ‌گیری‌ها و نیز گزینش دوره‌ای استفاده کرد. در

شود، کیفیت و پروتئین علوفه بالاتر می‌رود. عامل پنجم ۹/۲۴ درصد از واریانس کل را توجیه کرد و با توجه به متغیرهایی که از آن تأثیر می‌گرفتند (تعداد روز از گل‌دهی تا اولین غلاف رسیده) به عنوان طول دوره زایشی گیاه در نظر گرفته شد. عامل ششم با دارا بودن ۷/۱۸ درصد از واریانس کل، عامل مربوط به باروری نامیده شد. در این عامل صفات تعداد دور چرخش غلاف و تعداد دانه در غلاف دارای ضرایب عاملی مثبت و معنی‌دار هستند. ضرایب همبستگی بین این دو صفت نیز وجود همبستگی مثبت و معنی‌دار بین آن‌ها را نشان می‌دهد. همبستگی‌های منفی معمولاً بین اجزاء عملکرد در گیاهان زراعی وجود دارد که به دلیل برقراری توازن و ایفای نقش جبرانی بین اجزاء عملکرد بوته و فعالیت‌های فیزیولوژیکی و متابولیکی در طی مراحل رشد و نمو است. نسبت واریانس اشتراکی به واریانس کل عملکرد علوفه تر، ارتفاع بوته، وزن تر برگ و وزن تر ساقه به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۸۹، ۰/۹۴ و ۰/۸۴ و همچنین برای عملکرد دانه، طول گل‌آذین، وزن ۱۰۰ دانه و تعداد دانه در غلاف به ترتیب ۰/۹۴، ۰/۸۴، ۰/۷۵ و ۰/۶۵ بود. بالا بودن واریانس اشتراکی (Communality) اکثر صفات نشان‌دهنده این است که تعداد فاکتور مورد انتخاب مناسب بوده و فاکتورهای منتخب توانسته‌اند تغییرات صفات را به نحو مطلوبی توجیه کنند. لذا دیده می‌شود که قسمت عمده تغییرات عملکرد علوفه و نیز عملکرد دانه و اجزاء آن‌ها توسط شش عامل مشترک قید شده توجیه گردیده و در نظر گرفتن مدل شش عاملی فوق برای صفات عملکرد و اجزاء عملکرد اکوتیپ‌های مورد بررسی بسیار مناسب و توجیه‌کننده است. تطابق نتایج تجزیه همبستگی ساده با تجزیه عاملی توسط سایر محققان گزارش شده است (امینی و همکاران، ۱۳۷۹ و Walton, 1972).

نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای نشان داد که ادغام گروه‌ها در فاصله ۱۵ واحد اقلیدسی موجب گروه‌بندی

شکل ۱- دندوگرام تجزیه خوشه‌ای برای اکوتیپ‌های یونجه بر مبنای صفات مختلف (روش وارد)

Figure 1: Dendrogram of cluster analysis for alfalfa ecotypes based on different traits (Ward method)

کمتر از میانگین کل بود. در این گروه میانگین صفات تعداد روز تا ظهور اولین گل بنفش، تعداد روز تا ۱۰ درصد گل دهی، وزن تر و خشک برگ، نسبت برگ به ساقه، درصد گل‌های غیربنفش و تعداد دور چرخش غلاف، بیشتر و میانگین صفات ارتفاع بوته، سرعت رشد مجدد، عملکرد علوفه تر، تعداد گلچه و تعداد غلاف در گل آذین کمتر از سایر گروه‌ها بود. با توجه به خصوصیات این اکوتیپ می‌توان از آن برای افزایش

گروه سوم فقط اکوتیپ شماره ۹ (قره یونجه یا ملک کندی) از آذربایجان شرقی وجود داشت. میانگین صفات تعداد روز تا ظهور اولین گلبرگ بنفش، تعداد روز تا ۱۰ درصد گل دهی، فاصله بین ظهور اولین گل تا ۱۰ درصد گل دهی، وزن تر و خشک برگ، نسبت برگ به ساقه، درصد گل‌های غیر بنفش، تعداد دانه، تعداد دور چرخش غلاف، عملکرد دانه و غلاف در این اکوتیپ بیشتر از میانگین کل و میانگین سایر صفات

نتیجه غیریکنواختی کمتر است که همین موضوع باعث شده تا فاصله بین ظهور اولین گل بنفش تا ۱۰ درصد گل دهی به حداقل برسد. طول دوره رویشی و زایشی کمتر باعث شده تا اکوتیپ‌های این گروه نسبت به بقیه گروه‌ها زودرس‌تر باشند. مارکوز و همکاران (Marquez et al., 1996) در مکزیک ۴۱ ژنوتیپ یونجه را از نظر صفات عملکرد علوفه و اجزاء آن با استفاده از تجزیه خوشه‌ای در پنج گروه طبقه‌بندی کردند. هر گروه حداقل دارای یک صفت بود که آن را از بقیه گروه‌ها متمایز می‌کرد. رضوی اهری و همکاران (۱۳۸۱) نیز ۳۰ رقم یونجه بومی و اصلاح شده را در ۳ گروه مجزا جای دادند. در گروه اول ارقام با عملکرد علوفه بالا ولی نسبت برگ به ساقه پایین، در گروه دوم ارقام با نسبت برگ به ساقه بالا ولی عملکرد علوفه پایین، و در گروه سوم ارقام با متوسط صفات فوق قرار گرفتند. با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر اهم نتایج حاصل از گروه‌بندی ۲۱ اکوتیپ را می‌توان چنین بیان کرد که اکوتیپ‌های گروه دوم به علت داشتن مقادیر بالای ارتفاع بوته، سرعت رشد مجدد، عملکرد علوفه تر و خشک، و وزن خشک ساقه ارزشمند هستند و می‌توان از آن‌ها برای انتقال صفات مذکور در برنامه‌های به‌نژادی استفاده کرد. ضمن اینکه از گروه سوم (اکوتیپ شماره ۹) نیز می‌توان برای افزایش کیفیت علوفه (نسبت برگ به ساقه) بهره گرفت. همچنین از اکوتیپ‌های گروه چهارم که مربوط به استان چهارمحال و بختیاری هستند، می‌توان برای افزایش طول گل‌آذین، عملکرد غلاف و عملکرد دانه استفاده کرد.

کیفیت علوفه (وزن خشک برگ و نسبت برگ به ساقه) استفاده کرد. نکته جالب توجه در این اکوتیپ، بالا بودن درصد گل‌های غیربنفش است که نشان‌دهنده اختلاط ژنتیکی خیلی زیاد در این توده است. زیاد بودن فاصله ظهور اولین گلبرگ بنفش تا ۱۰ درصد گل‌دهی که دارای همبستگی مثبت با درصد گل‌های غیربنفش بود نیز در اثر این اختلاط ژنتیکی و غیریکنواختی است. گروه چهارم شامل دو اکوتیپ بود که محل جمع‌آوری آن‌ها استان چهارمحال و بختیاری است و تنها توده‌های جمع‌آوری شده از این استان هستند که در یک گروه قرار گرفتند. اکوتیپ‌های این گروه از نظر صفات سرعت رشد مجدد، عملکرد علوفه تر، وزن تر برگ، نسبت برگ به ساقه، تعداد گلچه، تعداد دانه، وزن ۱۰۰ دانه، طول گل‌آذین و عملکرد دانه و غلاف بالاتر از میانگین کل و از لحاظ سایر صفات کمتر از میانگین کل بودند. میانگین صفات تعداد گلچه، تعداد دانه، وزن ۱۰۰ دانه، طول گل‌آذین، عملکرد غلاف و عملکرد دانه در این گروه بیشتر از گروه‌های دیگر بود. بنابراین برای افزایش عملکرد غلاف و دانه، می‌توان از این اکوتیپ‌ها در برنامه‌های دورگیری استفاده کرد، مخصوصاً این که همبستگی طول گل‌آذین با عملکرد غلاف و دانه مثبت و بسیار معنی‌دار است. میانگین صفات طول دوره رویشی، فاصله بین ظهور اولین گل بنفش تا ۱۰ درصد گل‌دهی، وزن خشک ساقه، عملکرد علوفه خشک، طول دوره زایشی، و درصد گل‌های غیربنفش در این گروه نسبت به سایر گروه‌ها کمتر بود. کمتر بودن درصد گل‌های غیربنفش بیانگر اختلاط ژنتیکی کمتر و در

References

- تجزیه عامل‌ها برای صفات مورفولوژیک و فنولوژیک در لوبیا. مجله نهال و بذر، جلد ۱۶ شماره ۲. ص. ۲۱۸-۲۱۰.
- ارزیابی خصوصیات اکوتیپ‌های مناطق سردسیری یونجه. گزارش نهایی شماره ۸۲/۸۲۷/۰۴۲. مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خراسان.

بررسی ارقام مختلف یونجه از نظر عملکرد کل ماده خشک، پروتئین و برگ در ناحیه باجگاه. مجله علوم زراعی ایران، جلد ۱ شماره ۲. ص. ۲۲.
بررسی تنوع ژنتیکی موجود بین توده های یونجه (*M. sativa*). چکیده مقالات کنگره پنجم. ص. ۵۷۸.

مقایسه ارقام یونجه های خارجی با رقم یونجه بغدادی در شرایط آب و هوایی اهواز. چکیده مقالات اولین همایش گیاهان علوفه ای. کرج. ۲۰-۱۸ مرداد ۱۳۸۴. پردیس دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران. ص. ۲۷۹.

ارزیابی خصوصیات زراعی ۳۰ رقم یونجه در سال دوم کشت در منطقه تبریز. چکیده مقالات کنگره هفتم. ص. ۱۵۲.

بررسی خصوصیات مورفولوژیک و زراعی مؤثر در عملکرد علوفه هفت رقم یونجه ایرانی و خارجی. مجله نهال و بذر، جلد ۱۶ شماره ۱. ص. ۱.

بررسی عملکرد کمی و کیفی چین های مختلف پنج رقم یونجه ایرانی. مجله نهال و بذر. جلد ۱۱، شماره ۳، ص. ۱۵.

اصلاح نباتات تکمیلی. جلد ۱ و ۲. نشر دانشگاه تهران.

کاربرد ژنتیک کمی در اصلاح نباتات. جلد اول. انتشارات رازی کرمانشاه.

آشنایی با روشهای آماری چند متغیره. (ترجمه). انتشارات بیشتاز علم.

بررسی و ارزیابی خصوصیات مورفولوژیک و فنولوژیک مؤثر بر عملکرد بذر اکوتیپ های یونجه مناطق سردسیری در شرایط آب و هوایی سنندج. چکیده مقالات هفتمین کنگره علوم زراعت و اصلاح نباتات ایران. کرج. ۴-۲ شهریور ۱۳۸۱. ص. ۳۲۷.

بررسی ارقام یونجه از لحاظ صفات مهم زراعی در کرج. مجله علوم کشاورزی ایران، جلد ۲۵. ص. ۴۳-۳۱.

Fombellida, A. 1998. Selection of identification traits in the "Tierra de Campos" alfalfa ecotype through discriminant analysis. Universidad de Valladolid, Avda. de Madrid 57-34004 Palencia, Spain, afv@pvq.uva.es.

Marquez, J. J. O., G. N. Hernandez and S. S. Carmona. 1998. Agronomic and morphological diversity of alfalfa germplasm in Mexico. In the abstracts of the 36th Proceedings of the North American Alfalfa Improvement conference, Bozeman, Montana, August 2-6. p. 27.

Sharma, B. D. and D. K. Hore. 1993. Multivariate analysis of divergence in upland rice. Journal of Agricultural Science. 63: 515-517.

Sheaffer, C. C., N. P. Martin, J. F. S. Lamb, G. R. Cuomo, J. G. Jewett and S. R. Quering. 2000. Leaf and stem properties of alfalfa entries. Agron. J. 92: 733-739.

Smith, S., E. L. Guarino, A. Alsoss and D. M. Conta. 1996. Morphological and agronomic affinities among middle eastern alfalfa accessions from Oman, Yaman. Crop Sci. 35: 1188-1194.

Walton, P. D. 1972. Factor analysis of yield in spring wheat (*Triticum aestivum* L.). Crop Sci. 12: 731-733.

Study of genetic variation in alfalfa ecotypes (*Medicago sativa*) from cold region of Iran, using morphological characters

M. Basafa¹ and M. Taherian²

ABSTRACT

Genetic diversity of 21 alfalfa (*Medicago sativa*) ecotypes collected from cold regions were investigated during 1998-2001 at Neyshabour Agricultural and Natural Resources Research Station. The multivariate techniques were used for study the genetic variation among morphological traits. Factor analysis with Varimax rotation was performed on 23 variables and reduced them down to six common factors with 80.45% variance which were : vegetative factor (20.13%), forage yield components (16.64%), grain yield and its components (14.26%), forage quality (13%), reproductive length (9.24%), and reproductive factor (7.18%). Cluster analysis using WARD method classified the 21 ecotypes into four cluster. Ecotypes of second cluster for having high plant height, stem dry weight, re-growth rate, fresh and dry matter yield, were highly valuable for transferring their traits through hybridization programs. Also in cluster three, ecotypes No.9 is suitable for improving forage quality (Leaf/Stem ratio) and in cluster four (ecotypes from Chaharmahal-and- Bakhteyari), for improving inflorescent length and grain yield.

Key words: Alfalfa, Ecotypes, Genetic variation, factor analysis, Cluster analysis (WARD method).

Received: May 2006

1-(Corresponding author) Faculty member of Agricultural and Natural Resources Research station of Neyshabour, Iran.

2- Researcher, Agricultural and natural Resources Research Station, Iran.